CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

- Title – x अज्ञात
- Accession No – Title – x
- Accession No –
- Folio No/ Pages – 1,2,25-38 – पेज - 8 पृष्ठ - 16
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – स्वरदङ्गिरः मनुष्वदग्ने . . . .
- End – अनन्त्यस्यापि प्रथमा स्थानयोः ।
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - व्याकरण
- Revisor -
- Author - X

1. Remarks- अपूर्ण

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्वत्रानुल्लम् भत्वोपादेशात्य यो रिति बः
१ पदसंज्ञायां नत्वं नन्वत्र चे ग्रपधानस्येति वचनात् = १

१

रञ्चदङ्गिरः - मनुब्वदग्ने जनेरुसिति विहितउसिप्रत्य
योमनेरपि वाकुलकात् वृषन्वस्य यो: वृषन्वर्धकं
वसुयस्य स वृषएवसुः वृषाश्वोयस्य वृषणश्वः ६
तनवर्जितेनीवमक्तिमाश्रित्यपदत्वे सति नलोपः प्राप्तोभ
त्वाद्वार्य्यते अन्तरावपदान्तस्येति एत्वनिषेधोपि न अह्नो
पो न इत्यह्नोपो न प्रसंगत्वात् अयस्मयादीनि छंदसि
१।४।२० एतानि छंदसि साधूनि भपदसंज्ञाधिकाराद्य
थायोगं संज्ञाद्वयं वोध्यम् तथा च वार्त्तिकम् उभयसंज्ञा
न्यपीति वक्तव्यमिति समुद्रभासरूघ्ननागरोन पदत्वा

वहूनर्थान्
लातिइति वहु
लं लोप्यादानेः
१ अत्रोनुपसर्गइ
तिकः तद्भावो
वाकुलकं मनो
त्वादित्याकुर्म्‌ = २

नलोपः प्रातिप
दिकान्तस्य =

अनंतरस्येति न्यायं वाधित्वोभयसंज्ञाविधाने किं प्रयोजनमित्याशंक्याह
तथाहेति = २

अयस्मयादिषु रूघ्नतेत्यादयः सम
[illegible] तेन नशत्वमस्लके

इति भपदसंज्ञायां ऋक्‌ज्ञापकमनुसौ = १ ... इति ते

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

चो: कुः =   कलो जश्शोन्ते:   वावामिना: प्रभवस्तेष्वप्येनं विद्यासंनहिन्चेदि विवक्षितं नगच्छतीत्यर्थ: = २

कुत्वं भत्वाज्जश्त्वाभाव: जश्त्वविधानार्थाया: पदसंज्ञायाम
त्वसामर्थ्येन बाधात् नैनंहिन्चन्त्यपि वा ज्ञिनेषु ग्रहत्वदन्ता
जश्त्वं भत्वात्कुत्वाभाव: नेड्ग्र्यानो: - छन्दसिपरेपि १.४
।८२ व्यवहिताश्च १।४।८२ हरिभ्यां याह्योकग्रा। ग्रामंद्रेरि
इंधीत्युच्चारणार्थे नकारेणानिर्देशो गुद्दति यो रिति वत् नेतिकार लोपापत्ते: =५
द्र हरिभिर्याहि। इन्धिभवतिभ्याञ्च ग्राभ्यांपरो लिट् कि
त्। समीधेदस्युहन्तमम्। पुत्र ईधेग्रथर्वण:। बभूव इदं
वेत्याख्यातम्। इन्धेश्छन्दोविषयत्वाद्भुवो वुको नित्यत्वात्ता
भ्यांलिट: कित्वचनानर्थक्यमिति इतिप्रथमोध्याय: २=५
ग्रसंयोगादित्वात: लिट् कित्वमवृत्तं = संयोगात्परत्वात्पूर्वेणाप्राप्तौ वचनं
तृतीयाचहोश्छन्दसि २।३।३ जुहोते: कर्मणितृतीया

कित्वादनिर्दिताभितिनलोप: = ५   इति प्रतिषेधाद्यद्यप्यामेनास्ति तथापि
इंधेभीयायामिजादेश्चेत्यममामावंधछन्दसित्यप्रमंगे इति नलोप: अमभावस्तत्रार्द्ध्यातु
छन्दस्युभयथेति लिट: सार्वधातुकत्वेऽङ्गि न्नात्समीधे इति कत्वात् छन्दसिदृष्टानुविधानात् = २

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

जुहोतिः प्रक्षेपणार्थः यवाग्वाभिन्नं हविरग्नौ प्रक्षिपतीत्यर्थः । भिन्नविभक्त्यवरुद्धत्वेऽपि भिन्नार्थविभक्त्य-
२ नवरुद्धत्वात्तामार्थयोरभेदान्वयः माघ्येन सूत्रं प्रत्याख्यातम् । अग्निहोत्रशब्देनाग्निः यस्माग्निहोत्रं प्रज्वलि-
तमिति दर्शनात् हूयतेऽस्मिन्निति व्युत्पत्तेश्च यदा यवागूशब्दात्तृतीया तदाग्निहोत्रशब्दोऽग्नौ वर्त्तते जुहोतिः प्रीण-
ने यवाग्वाग्निं प्रीणयतीत्यर्थः । यदा यवागूशब्दात् द्वितीया तदाग्निहोत्रशब्दो हविषि जुहोतिः प्रक्षेपणे यवाग्वाख्यं हविर्द्रव्यं प्रक्षिपतीत्यर्थः ॥ २ ॥

स्यात् द्वितीया च यवाग्वाग्निहोत्रं जुहोति अग्निहोत्रशब्दोऽत्र हविषि
वर्त्तते यस्याग्निहोत्रमधिश्रितममेध्यमापद्येतेत्यादिप्रयोग-
दर्शनात् अग्नये हूयत इति व्युत्पत्तेश्च यवाग्वाख्यं हविर्दे-
वतोद्देशेन त्यक्त्वा प्रक्षिपतीत्यर्थः द्वितीया ब्राह्मणे २।३।
६० ब्राह्मणविषये प्रयोगे दिवस्तदर्थस्य कर्मणि द्वितीया
स्यात् षष्ठ्यपवादः गामस्य तदहः सभायां दीव्येयुः

दिवस्तदर्थस्येति प्राप्तायाः =

चतुर्थ्यर्थे बहुलं छंदसि २।३।६२ षष्ठी स्यात् । पुरुषमृगश्चं-
द्रमसे गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनाम् । वनस्प-
तिभ्य इत्यर्थः षष्ठ्यर्थे चतुर्थीति वाच्यम् या खर्वेण पिबति त

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वियाउहलः।पा हसोऽतिप्राप्ते।इयाद्।सुद्वेत्रिया।सुद्वेत्रिरोति
प्राप्ते ङियाच्।हृमिन्नक्रुङ्कंसर सीप्रायानम्।ङे वीकार इन्या
ङः।नचाधुपतनेमदेप्राप्ते।व्यन्ययेनानोदात्तना।वक्तृनस्तुश्री
वनान्ङे लुक्।ईकारादेशस्यन्तूदाहरणांतरं मृग्यम्।अप्राङ्
ऽयाजयाराम् उपसंख्यानम्।प्रेवाखवासिस्तनम्।वाऽनेति
प्राप्ते।आगादेशः।घे ङिन्तीनिगुराः।स्वप्नया।स्वप्नेनेतिप्रा
प्ते।अयाच्।स नः सिन्धुमिवनावया।नावेतिप्राप्ते अयारादि
स्वरः।अम्रोमश्च ७।१।४०मिवादेशस्यामोमश्चस्यात्।अ
कारउच्चारणार्थः।शित्वात्सर्वादेशः।अस्तिसिचइतीट्।वधीम्

रितीतिसूत्रेण=२ अमितितिमिवादेशोनद्वितीयेकारवचनमर्थ्दसिवृद्धानविधानात्=२

सुद्वेत्रिजसा द्यात=२

प्रेत्याख्यानान्वयि=५

अयावोऽकारःसु पिवेतिदीर्घनिवृत्त्यर्थः अमोतोऽमः इति परत्वम्=२

वधीमिति हंते र्लुङ् हनोवधलिङि लुङि चेतिवधादेशः ×छे: सिचइटत स्येति सिपोऽमनस्य मश्च अस्तिसिचइतीड् इट ईटि तिसिचोलोपः दीर्घः बहुलं छन्दसीत्य भावः=२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दुहेर्लङ्। आत्मनेपदेष्वनत इति झस्य अदादेशः बहुलं छन्दसीति रुट् तकारस्य लोपे द्वयोर्रकारयोः अतो गुणे इति पररूपम् = २   ध्वादित्यादेशः स्थाने = ३

२६ इडेन्। अवधिषमिति प्राप्ते। लोपस्त आत्मनेपदेषु ७।१।४१ छन्द-
सि। देवा अदुह्र। अदुहतेति प्राप्ते। दक्षिणतः शये। शेत इति प्रा-
प्ते। आत्मनेति किम्। उत्सन्दुहन्ति। ध्वमो ध्वात् ७।१।४२ अन्तरे-
वृ ष्मोणि चि लोट् =४ वोष्माणं वारयध्वात्। वारयध्वमिति प्राप्ते। यजध्वैनमिति च
७।१।४३ एनमित्यस्मिन्परे ध्वमो नलोपो निपात्यते। यजध्वैन
प्रियमेधाः। वकारस्य यकारो निपात्यत इति वृत्तिकारोक्तिः प्रा-
मादिकी। तस्य तात् ७।१।४४ मध्यमपुरुषबहुवचनस्य स्था-
ने तात् स्यात्। गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। कृणुतेति प्राप्ते। सूर्यं
चक्षुर्गमयतात्। गमयतेति प्राप्ते॥ तप्तनप्तनथनाश्च ७।१॥ २६

गमेर्णिच् जनीजृष् इति अमन्तत्वा-
न्मित्संज्ञायां मितां ह्रस्वः लोट् म० पु०
ब० तादेशः =

कृवि हिंसाकरणयोश्च धिन्विकृण्व्योरच्च इत्युप्रत्य-
यः वकारस्य चाकारः अतो लोपः = २

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

छंदस्यछंदसिचेत्येवसिद्धे अपिदृश्यतइत्येतत्सर्वोपाधिव्यभिचारार्थम् अन्यथारंभसामर्थ्यात्क्व
स्यचिदेव व्यभिचारः स्यात् संभाव्येत तदावचीत्युक्तं हलादावपि भवति=२ विभक्तावित्युक्तमविभ
क्तावपि भवति=२

सि सर्वेषामेकाल्पिकत्वात्। विराजक्षोपतिद्गुः वाम्। छन्द
स्यपि दृश्यते ७।१।७६ अस्थ्यादीनामनङ्। इन्द्रो दधीचो अस्थ
भिः। ई च द्विवचने ७।१।७७ अस्थ्यादीनां सिन्त्येव। अक्षी
भ्यां तेना सिकाभ्याम्। दृक्स्ववस्स्वतवसां छन्दसि ७।१।८३
राषां नुम्स्यात्सौ। कीदृङ्। दृक्। स्ववान्। स्वतवान्। उदोष्ठ्यपू
र्वस्य। बहुलं छन्दसि ७।१।१०३ ततुरिः। हुह्वरेश्छन्दसि ७।२।
३१ हुह्वरेर्निष्ठायां हुरादेशः। अहुतमसि हविर्धानम्। अप
रिह्वृताश्च ७।२।३२ पूर्वेण प्राप्तस्यादेशस्याभावो निपात्यते
अपरिह्वृताः सनुयाम वाजम्। सोमे ह्वरितः ७।२।३३

अस्थन्वनामित्य
नाऽस्थिशब्दान्नत्
र अनङि कृते नो
ङि इति अनुपानत्
अनङो नकारलो
पः=२
उः धातुः सौत्रोदृ
अर्थः ततो दृसुन्
सितवो वृद्धिर्यस्ये
ति विग्रहः=५

अवतेरसन्यसुस
स्त्र वोय स्येति
विग्रहः=५
नहुतं अहुतं=२

छंदसि बहुवचनांतस्यैव प्रयोग
दर्शनाद्बहुवचनांतस्य निर्देशः=२

ततस्तेरादृगमेत्ति किन्प्रत्ययः उत्वं तस्यद्विर्वचने
चीति स्यात् इति वक्ष्यावाच्च इत्येतस्य द्विर्वचनं उर
पत्वं च=४

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दुरित्यादेशस्याभावोपि बोध्यः = १

ग्रसु ग्रदने स्कंभु स्तंभु रोधनार्थौ सौत्रौ चते याचने कस गतौ शसु हिंसायाम् शंसु स्तुतौ शासु अनुशिष्टौ तॄ प्लवनसंतरणयोः वृङ् संभक्तौ वृञ् वरणे ज्वल दीप्तौ क्षर संचलने क्षमूष सहने = टु वमु उद्गिरणे अम गत्यादिषु = १ स्तभिते: प्राठ्य ते नरा कोनाविंश तिः = १

२८ दुलौँ निपात्येते । मा नः सोमो ह्वरितः ॥ ग्रसितस्कभितस्तभि-
तोत्तभितचत्तविकस्ताविशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृव-
रुतृवरूतृवरूत्रीरुज्ज्वलितिक्षरितिक्षमितिवमित्यमितीति च
७।२।३४ ग्रसादीनि निपात्यन्ते । तत्र ग्रसु स्कम्भु स्तम्भु एषामु-
दित्वान्निष्ठायामिट्प्रतिषेधे प्राप्ते इडिति निपात्यते । एवं शची-
भिर्ग्रसितामसृक्च्युतम् । विस्कभिते अजरे । येन स्वः स्तभितं
स्तासत्येनोत्तभिताभूमिः । स्तभितेत्येव सिद्धे उत्पूर्वस्य पुनर्नि-
पातनमन्योपसर्गपूर्वस्य माभूदिति । चते याचने । कस ग-
तौ । आभ्यां क्त इडभावः । चत्तो [illegible] इत [illegible] त्ताम्मतः । त्रिधा [illegible] २८

आदितो वेति आयां वेट्त्वादस्य विभाषे तिनिषेधे प्राप्ते इन्त्य र्थः = ५

अनिदितामिति न लोपः वेः स्कभ्नातेः नित्यमिति षत्व म् = ४

चत्तशब्दादा [illegible] सह [illegible] निपातेन सहशब्दो कृत [illegible] पदकाराणां संप्रदाय सिद्धः [illegible] इति मे [illegible] यथा = १ इति

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शनिं ससनिवांसमिति निपात्यते = २

दधातेर्लेट् तिप्... दधाति इति स्थिते... लेटोऽडाटौ ... अगमः ... तल्लोपः परस्मैपदेष्विति इकारलोपः ...

ववरिथेति। सेनिं ससनिवांसम् ७।२।६९ सनिमित्येतत्पूर्वात् सनतेः यजमानाय र

सनोतेर्वा क्वसोरिट्। एत्वाभ्यासलोपा[भा]वश्च निपात्यते। पा त्नानि दधत् ... धादित्वम् = ४

वकादीनां छन्दसि। प्रत्ययस्थात्कादित्वं नेति वाच्यम्। हिरण्यवर्णाः

शुचयः पावकाः। घोर्लोपो लेटि वा ७।३।७० दधद्रत्नानि दाशुषे। सो लोपाभावे उदाह

मो ददद्गन्धर्वाय। यदग्निरग्नये ददात्। मीनातेर्निगमे ७।३।८१ प्र रणमाह ददादि

मिनन्ति हृस्वः। प्रमिणन्ति व्रतानि। लोके प्रमीणाति। अस्ति सिचोऽपृ ति = ५

क्ते। वहुलं छन्दसि ७।३।९७ सर्वमा इ[illegible]म्। हृस्वस्य गुणः। अ द × ३

सिचा। तेसादि बहुछन्दसि वा वचनम्प्राङ्. रोचयधीयाः॥

अप्रधा[illegible]तक्रत्वोऽश्चयम्। शतक्रतवः। पश्वे[illegible] नृभ्यो यथा गवे।

Left margin:

मेदुरिति ... निषेधे प्राप्ते नि पात्यते = २

पुनाति पावयति वा पावकाः पुनातेः पावयतेर्वा ... = ४

अप्रादिशब्दः प्रकारे ते तन्नपूर्वयोगनिर्दिष्टानाम् ... × २ ... ग्रहणम् = २

Bottom notes:

ददिति ददातेरूपम् = ५ प्रमिणन्ति हिनमीमेति णत्वम् = ४

शतक्रत्व इति जसि चेति गुणाभावः पत्ते प्रथमयोः पू र्वसवर्णदीर्घो विबाधः छन्दसीति वचनात्तनभवतीति यणा देशः प्रवस्तते = २

अपाद इति पूर्वे इति ... नीमा ... भावे यणा = २

अपाददमिति अपसो लेट् तिप् अगाडजादीनाम् ... इतीडभावे ... आदिलोपः ... = २

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उषी षीतिसे वनयोः लेट् व्यत्ययेन परस्मैपदं
ति पृश्नतञ्लोपः परस्मैपदेषु लेटोऽडाटौ वित्यट्
व्यत्ययेन शपः श्लुः द्विर्वचनम् = २

9

३० शर्वे । नान्यस्तस्याचीति निषेधे वृक्तं छन्दसीति वक्तव्यम् । प्रानवृज्
जोंवृतत् । नित्यं छन्दसि ७।४।८ छंदसि विषये च उपधाया ऋव
र्णस्य ऋत् नित्यम् । अवीवृधत् । न छन्दस्यपुत्रस्य ७।४।३५ पुत्र
भिन्नस्यादन्तस्य क्यचि ईत्वदीर्घौ न मित्रयुः । क्या छन्दसीति
उः । अपुत्रस्य किम् । पुत्रीयन्तः सुदानवः । अपुत्रादीनामिति वा
जनीयन्तो न्वग्रवः । जनमिच्छन्त इत्यर्थः । दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृ
षण्यतिरिषण्यति ७।४।३६ एते क्यचि निपात्यन्ते । भाषायां तु
प्रत्ययाभावात् । दुष्टीयति । द्रविणीयति । वृषीयति । रिष्टीयति ।
अश्वाघस्यात् ७।४।३७ अश्व अघ एतयोः क्यचि आत् स्यात् ३०

क्वचि यदुक्तं तन्न
नित्या स्यान्नादि
ति भावः = ४

जनामिच्छन्तः पुत्रीय
न्तः जनमिच्छन्तः जनी
यन्तः लट् शत्रादेशः
उगिदचामिति नुम् =
५

प्रकृतिमात्रेतात्पर्यम् अत्यय
स्य समानार्थेन तेनादुष्टीयिते
त्यादिकोध्यम = २

दुष्टस्याद्रव्यभावो द्रविणस्य द्रविणस्यभावः
वृषस्य वृषाणरिष्टस्य रिषरार = ४

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

१ द्द ज इतिमास्त्र=२

मौद्भिः शारद्भिः। स्ववः स्वतवसो हृवसस्त्रेष्यते। स्ववद्भिः। ७प्र

वतेरसुन्। शोभनमवोयेषान्ते सुवसस्तेः तुइति सोत्रो धातुः।

तस्मादसुन्। स्वंतवोयेषांतेः स्वतवद्भिः। समुषद्भिरजाय

वः याः। मिषुनेऽसिः। वंसेः किब्बेत्यसिवत्ययइति हरदत्तः। उप्रत्ववृत्त्यर्थे उपन्या

पञ्चपादीरीत्यातु उषः किदिति प्राप्यारव्यातम्। नैकव सः=५

तेर्यडि। कृषेश्छन्दसि ७।४।६४ यडि अभ्यासस्यचुत्वमक

स्त्रिकौच करीकृष्यते। दाधर्त्ति दर्द्धर्त्ति दर्द्धर्षि बोभूतु तेतिक्तेऽलर्ष्यापि

उकीतिरी नीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्विध्वतोद

गागमः=३ लोकेतु चरी विद्युतत्तरित्रतः सरीसृपतंवरीवृजन्मर्मृज्याऽऽगनीगन्ती

कृष्यते कु चीकलः=३

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

७९ सुधोस्मिञ्ञी त्येव सिद्धे निपातनं ज्ञापयति अन्यत्र यङ्लुगन्तस्य गुणप्रतिषेधो न
तेन बोभवीतीत्यत्र भाषायां गुणनिषेधः सिद्धस्तदा हि भाषायामिति = २

धृङ् अवस्थाने = १
धृङ् स्थाने तत्र दाधर्तीत्यत्र धारयतेः शपः श्लौ णिलुक् अभ्यासस्य दीर्घत्वं च निपात्यते धृङो वा श्लौ अभ्यासे न शपू तत्र श्लाव्भ्यासस्य दीर्घत्वं च अत्र परस्मैपदम् पि निपात्यते सैव यङ् लुक् अभ्यासस्य हलादिः शेषापवादः रुक् दीर्घत्वं निपात्यत इति दर्धर्तीत्यत्र यङ् लुक् परस्मैपदं दाधर्तीति

७२ तिच ७।४।६५ इत्यत्र तेष्वादश निपात्यन्ते। दाधर्त्ति। धृञः धृङो धारयते
र्वा भवतेर्यङ्लुगन्तस्य गुणाभावः। तेन भाषायां गुणो लभ्यते।
तिजेर्यङ्लुगन्तात् ङ। इयं ते लेटि हलादिः शेषापवादो रेफ
१ ऋतेर्पिपर्त्यौ ऋच्छति = ४ स्य लत्वमदुत्वाभावश्च निपात्यते। अलर्षि ऋधातोः स्वज कृदुर्
दर। सिपा निर्देशो न तन्त्रम्। अलर्ति दत्ति अन्। फणतेराङ् पू
र्वस्य यङ्लुगन्तस्य शतरि अभ्यासस्य नीगागमो निपात्यते
। आपनीफणत्। स्यन्देः सम्पूर्वस्य यङ्लुकि शतरि अभ्या
सस्य निक्। धातोः सकारस्य षत्वम्। करोतेर्यङ्लुगन्तस्याभ्यास
रिगागमश्च तत्रैत्यनेन = स्य चुत्वाभावः। करिक्रत्। क्रन्देर्लुङि च्लेः अङ् द्विर्वचने अभ्या

[illegible] नेX२

निपातनेन प्राप्त २ स्य दीर्घस्याभावो निपात्यते इति कोच लुकि [illegible]

[illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अक्षिशब्दात्मतुप् अक्ष्यादयो नकच्छन्दस्यपि दृश्यन्त इत्यनङ् नुडागमश्च इत्यात्मनेपदवचनलोपे मतुप्सु गत्यान्तरलत्वम् = १ 12

नरशब्दस्य पौ = २

अनो मतिति त्यादिना द्याधातोर्वनिपूतर्द नान्तरपूर्वलोपः आनिपदि कांतस्येति न लोपः तुडागमः = ३

अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः । अक्षण्वन्तं यदन्तस्था । नाद्घस्य ८ । २ । १७
नान्तात्परस्य घस्य नुट् । सुपथिन्तरः । भूरिदाव्नस्तुड्वाच्यः । भूरि
दावत्तरो जनः । ईद्रथिनः । रथीतमं रथीनाम् । नसत्तनिषत्ता रथीतरः × ३
नुत्तप्रतूर्त्तसूर्त्तगूर्त्तानि छन्दसि ८ । २ । ६१ । सदेर्नञ्पूर्वान्निष्पू रदाभ्यामिति प्रा
र्वाच्च निष्ठायां नत्वाभावो निपात्यते । नसत्तमञ्जसा । निषत्तम प्तस्यान्त्वस्य = ५
स्य चरतः । असन्नं निषण्णमिति प्राप्ते । उदेर्नञ्पूर्वस्यानुत्तमम अनुन्नमिति भा

चरत्वरे तूर्ण् = ३

। प्रतूर्त्तमिति त्वरतेः । तूर्वी त्यस्य वा । सूर्त्तमिति सृ इत्यस्य । गूर्त्त षायाम् = ४
मिति गॄ इत्यस्य । अम्नरूधरवरित्युभयथा छन्दसि ८ । २ । ७० गूर्त्तमिति भाषायाम् = ३

अम्नस् शब्दस्य अदर्थे अम्नरमिति यथा = १

तूर्वीरेफो वा । अम्नः वा । अम्नरेव । ऊधः वा । ऊधरेव । अवरा अवो रत्वम् = १

तूर्वी हिंसायामित्यस्य रात्त्रोपः = ३

निषत्तमिति सदिरद्गते द तिषत्वम् = ५

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रूर्वी रेफो वा=२ तिस्रो महाव्याहृतयः पृथिव्यन्तरिक्ष स्वर्गाणां वाचि
काः इहतु मध्यमाया ग्रहणम्=१ महाव्याहृतेरिति किम् अ
भुवद्रत्येवमम्=१ वोविभ्येषु भुवनेषु भुवद्

३४ वा। अभुवरे वा भुवश्च महाव्याहृतेः ८।२।७१ भुवरिति भुवरि तिलङ्ः सिद्धम

ति। ओमभ्यादाने ८।२।८७ ओंशब्दस्य प्लुतः स्यादारम्भे हाव्याहृतिग्रह

भे। ओ३म् अग्निमीळे पुरोहितम्। अभ्यादाने किम्। णं लक्षणप्रतीति

ओमित्येकाक्षरम्। ये यज्ञकर्मणि ८।२।८८ ये३ यजाम परिभाषया अ

हे। प्रणवष्टेः ८।२।८९ यज्ञकर्मणि टेरोमित्यादेशः स्यात् नित्यत्वज्ञापना

। अपां रेतांसि जिन्वतो३म्। टेः किम्। हलन्त्यस्य मा यतेन ज्ञापयती

भूत्। याज्यान्तः ८।२।९० ये याज्या नाम मन्त्रास्तेषामन्त्य त्यकेष्वक्=१

स्य टेः प्लुतो यज्ञकर्मणि। जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहा३म् सर्वादेशार्थं टित्व

३। अन्तः किम्। याज्यानामृचां वाक्यसमुदायरूपाणां ३५

अच इति अचत्व
प्लुतः मकारस्त्वर्ध
मात्रः इति समुदायो
ध्यर्द्धत्रयीमात्रः संप
द्यते=३

याज्यान्तवाक्यानां
ऽप्रकरणे=३

हणं अजन्ते विशे
षाभावाद्धलन्तेऽ
पृक्तम्=४

जिविः श्रीराणार्थेः लट् इति पृष्टेः प्रणवादेशः=४
याज्यानामृचः काश्चिद्वाक्यसमुदायरूपाः तत्र यावन्ति वाक्यानि तेषां सर्वेषां
टेः प्लुतः प्राप्नोति ऋचां तस्येवैषम्येन तदर्थं मन्त्रग्रहणमिति भावः=१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गृहीत इति सप्तम्येकवचनं तस्य गृहे इत्यस्य च गृहस्येति प्लुत विकारः =२

तस्य गृहीत ३ इ। न होतव्यं ३ मिति। होतव्यन्न होतव्य मिति वि चार्यते। प्रमाणैर्वस्तुतत्त्वपरीक्षणं विचारः। पूर्वं तु भाषायाम् ८।२।९८ विचार्यमाणानां पूर्वमेव प्लवते। अहिर्नु ३ र

पूर्वे सौ व सिद्धे नियमार्थमिदं तु शब्द स्त्विष्टतो व्यावर्त्तनार्थः यथैवं विज्ञायेत पूर्वमेव प्लुत इति मेवं विज्ञायि पूर्वं भाषायामेवेति =२

नु शब्दो वितर्के =४

ज्जुर्नु। प्रयोगापेक्षं त्वेव पूर्वं त्वम्। इत भाषाग्रहणात्पूर्वयो ग छन्दसीति ज्ञायते। प्रतिश्रवणे च ८।२।९९ वाक्यस्य टेः

अर्थाद्धये गति समासः तृतीये तत्पुरुषे नाभिमु

अभ्युपगमे अङ्गीकारे =४

प्लुतो ऽभ्युपगमे प्रतिज्ञाने श्रवणाभिमुख्ये च। गां मे देहि भोः ३ हन्त ते ददामि ३। नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ३ दत्त किमात्थ ३। अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः ८।२।१०० अनुदात्तः प्लुतः स्यात्। दूराद्धूतादिषु सिद्धस्य प्लुतस्यानुदा

ख्ये श्रवणाभिमुख्य इत्यव्ययीभावः =४

प्रश्नस्यान्ते चरमं पदं पृच्छ्यन्ते सप्रश्नान्तः =२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आगमाः पूर्वान्ग्रामान् इत्येतद्वाक्यम् अग्निभूते पट्वो इत्यनंतरेण समासंतत्र आगमा इत्येवमादीनां
अनंत्यस्यापि प्रश्नान्त्वात् अनयोरिति स्वरितः प्लुतः अग्निभूते पट्वो अनयोरनुदात्तः=१
चिदित्येतन्निपाते उपमानेऽर्थे प्रयुज्यमाने=३ आमपूजिते उदाहरणं शोभन इति=२

३५ तत्त्वमागमनेन विधीयते। अग्निभूत ३ इ। पट ३ उ। अग्निभूते पट्वो
रेतयोः प्रश्नान्ते ह्रस्वोदात्तः प्लुतः। शोभनः खल्वसि माणवक ३।
इ। चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने ८।२।१०१ वाक्यस्य टेरनुदात्तः अत्र न चिन्ह्यद्
प्लुतोऽप्यत्राग्निचिद्वी प्लुतः। अग्निचिद्भाया ३त्। अग्निचिदिव भाया ३त्। उपमार्थे कि सप्लुतं किंतु मा
पतेन गुरुणा मा म्। कथंचिदाहुः। अप्रयुज्यमाने किम्। अग्निर्माणवको भाया ३त्। यादित्यस्यैव=४
वमू=४ अग्निरिव माण
उपरिस्विदासीदिति च ८।२।१०२ टेः प्लुतोऽनुदात्तः स्यात्। उपरि वको दीप्ततरस्य
स्विदासी ३त्। अधः स्विदासीदित्यत्र तु विचार्यमाणानामित्यु र्थः=प्रतीतिरस्ति
दात्तः। स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु ८।२।१०३ चिन्ह्यद्दस्य=४
स्वरितः प्लुतः स्यादाम्रेडिते परेऽसूयादौ गम्ये। असूयायां। अभि ३६

अत्र काष्ठे चिन्ह्यद्दः=५
सर्वत्र वाक्यादेरा म्रेडितस्येति द्विर्वचनम्=१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः अनंत्यस्यापि प्रश्ना-
ख्यानयोरिति चानुदात्तः स्वरितो वा प्लुतः = २ विचार्यमाणानामिति प्लुतः = २ अनुदात्तं प्रश्नान्ते निप्लुतः = २

अगमः ३ पूर्वा ३ न्। ग्रामा ३ न्। अग्निभूत ३ इ। अभिभूति-
ने। मडुंक रोषि पट ३ उ। विचार्यमाणो। होतव्यं दीक्षितस्य याज्यान्त इति
प्रत्यभिवादेऽशूद्रे गृहा ३ इ। प्रत्यभिवादे। आयुष्मानेधि अग्निभूत ३ इ। याज्या प्लुतः = ३
निप्लुतः = ३ ने। स्तोमैर्विधेमाग्नय ३ इ। परिगणनं किम्। विष्णुभूते
अन्यार्थमवश्योक्तव्ये पदे गणने ते नैव सिद्धत्वाद् दूराद्धूत इति न वक्तव्यम् = ५ ३ घातयिष्यामि त्वाम्। आदूराद्धूत इति न वक्तव्यम्। पद- अगाः सर्वनामस्था-
नग्रहणानुकर्त्तव्यम्। इतमा भूत्। मडुंक रोषि गौः ३ इति। न इति प्रतिषेधात्
अच प्रग्रहस्य किम्। शोभने माले ३। आमन्त्रिते छन्दसि सोपरतः पूर्वपदं न भवति = १
प्लुत विकारोऽयं वक्तव्यः। अग्ना ३ इ पत्नीव। तयोर्य्वावचि अग्निश ३ इ त्यस्य सं-
संहितायाम् ८।२।१०८ इदुतौ यकारवकारौ स्तो चिं सं बुद्धौ रूपं सामत्रि-
तमित्यामंत्रितसंज्ञा = २

ईदूदेदि ति प्रगृह्यसंज्ञा न = ३

अजाद्यौ राव प्लुते वचनं आमंत्रि-
त इति = ३

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

३८ संहितायाम्। अग्न ऊ याशा। पद ऊ वाशा। अग्न इ यिन्द्रम्।
पद ऊ उदकम्। अचिकिम्। अग्ना ३ वरुणौ। संहितायां कि
म्। अग्ना ३ इ इन्द्रः। संहितायामित्यध्याय समाप्तेरधिकारः
। इ उतोरसिद्धत्वादयमारम्भः। सवर्णदीर्घत्वस्य शाकलस्य
वा निवृत्त्यर्थम्। यवयोरसिद्धत्वात्। उदात्तस्वरितयोर्यणः
स्वरितोनुदात्तस्येत्यस्य बाधनार्थो वा। मतुवसो रु सम्बुद्धौ छ
न्दसि ८।३।१ रु इत्यविभक्तिको निर्देशः। मत्वन्तस्य वस्वन्तस्य
च रुः स्यात्। अलोन्त्यस्येति परिभाषया नकारस्य। इन्द्र म
रुत्व इह पाहि सोमम्। हरिवो मेदिनं त्वा। छन्दसीर इति वत्व ३८

५४ मरुत्वौस्पसनीतिमतुप् -- इति वत्वे तसो मत्वर्थे इति भत्वाज्जश्त्वन्न = २
हरयो विद्यन्ते यस्येति मतुप् हरिव छन्दस्यात् सम्बुद्धौ उगिदचा
मिति नुम् हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घादिति लोपे संयोगान्तलोपे च कृते नकारस्य
[illegible] अशिचेत्युत्वम् = २

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रूपक ३। अभिरूपक ! कन्त्वामभिरूपम्। सम्मतौ। अ
भिरूपक ३। अभिरूपकस्त्वं मनोऽसि। कोपे। अविनीतक ३
। अविनीतक इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म। कुत्सने। शाक्तीक ३।
शाक्तीकरिक्तास्ते शक्तिः। क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाऽऽकांक्षम्
८।२।१०४ आकाङ्क्षस्य तिङन्तस्य टेः स्वरितः प्लुतः स्यात्। आ
चारभेदे। स्वयं हि रथेन याति ३। उपाध्यायम्पदातिं गमय
ति। प्रार्थनायाम्। पुत्रांश्च लप्सीष्ट ३। धनं च लभतात्। व्या
पारे। कटं कुरु ३। ग्रामं गच्छ। आकांक्षं किम्। दीर्घायुर
सि। अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः ८।२।१०५

दग्नी ४२

क्षियायां तिङन्तमप्लुतं नित्यसाकांक्षत्वात् न हि स्वयं रथेनयातीत्युक्ते आचारभेदो गम्यते किं तर्हि उपाध्यायं पदातिं गमयतीत्युक्ते = २

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

३८ अनन्त्यस्यान्त्यस्यापि पदस्य टेः स्वरितः प्लुतरानयोः । अगमः ३ पू
र्वाँ३न् । ग्रामा३न् । सर्वपदानामयम् । आख्याने । अगमः३ पू
र्वाँ३न् ग्रामा३न् । प्लुतावैच इदुतौ ८।२।१०६ दूराद्धूतादिषु प्लु
तो विहितस्तत्रैवैचः प्लुतप्रसङ्गे तदवयवाविदुतौ प्लवे
उरो रन्तरतिप्लुतः ते । ऐ३तिकायन । औ३पगव । चतुर्मात्रावत्र ऐचौ समाहे
= ५ तौ । एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूते पूर्वस्याऽर्धस्यादुत्तरस्येदुतौ ८।२। र्धस्या ×
एचोः समाहारवर्णौ १०७ अप्रगृह्यस्यैचोऽदूराद्धूते प्लुतविषये पूर्वस्यार्धस्या
न ३ मात्रा अ प्रवर्ण कारः प्लुतः स्यादुत्तरस्यार्धस्येदुतौ स्तः । प्रश्नान्ताभिपू
स्य मात्रे वर्णोंव जितविचार्यमाणप्रत्यभिवादयाज्यान्तेष्वेव । प्रश्नान्ते । ३८
र्णयोः तत्र इदूतौ
प्लुते कृते तयोश्चि
स्रोमात्रा वर्णस्यैका मात्रेति समुदाये चतुर्मात्रत्वम् न त्वर्द्धमात्रो वर्णस्याध्यर्द्धमात्रे वर्णो वर्णयो
रिति मते र्द्धचतुर्थमात्रा व्यक्तेः प्लुतः सत्वं चतुर्मात्रः प्लुत इष्यत इति भाष्यात् समविभागस्त्वा
नाश्रीयत इति भावः

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तिनाक्यं [illegible]दे: [illegible] स्यात्। सर्वेषान स्य चेत्यमे। ब्रूहिप्रेष्यश्रौ
षड्वौषडावहानामादे: ८।२।९१ एषामादे: प्लुतो यज्ञक
र्मणि। अग्नयेऽनुब्रू३हि। अग्नये गोमयानि प्रे३ष्य। अस्तु
श्रौ३षट्। सोमस्याग्ने वीहि वौ३षट्। अग्निमा३वह। अ
ग्नीत्प्रेषणे परस्य च ८।२।९२ अग्नीध: प्रेषणे आदे: प्लु
त: स्यात्परस्य च। ओ३श्रा३वय। विभाषा पृष्टप्रतिवच ३४
ने हे: ८।२।९३ प्लुत:। अकार्षी: कटं अकार्षं हि३। अ
कार्षं हि३ पृष्टे ति किं। मा कटं करिष्यति हि। हे: किं। मा क
रोमि ननु। निगृह्यानुयोगे च ८।२।९४ अत्र यद्वाक्यं तस्य

निगृह्येति स्वमतात् प्रच्यावनं निग्रह: तस्येव वाक्यस्यो
६४ त्वं किल नित्य[illegible] शब्दनिकमात्येति प्रा[illegible]दन प्रतिपादनमनुयो
ग: तत्र यद्वाक्यं तदाह अत्रेति=१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

35 दे: प्लुतो वा। अघामावास्येत्यात्र ३। अघामावास्येवं वादिनं
युक्त्या त्वमनात्र्च्या व्यरावमनुत्रुज्यते। आम्रेडितम्म
र्त्सिने ८।२।९५ दस्यो दस्यो ३ घातयिष्यामि त्वाम्। आम्रे
डितग्रहणं द्विरुक्तोपलक्षणाम्। चौर ३ चौर। अङ्गयुक्तं
तिङाकाङ्क्षम् ८।२।९६ अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं प्लवते।
अङ्ग कूज ३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म। तिङ: किम्। अङ्ग
देवदत्त मिथ्या वदसि। आकाङ्क्षं किम्। अङ्ग पच नैतदपरमा
काङ्क्षति। भर्त्सन इत्येव। अङ्गाधीष्व भक्तं तव दास्यामि। वि
चार्यमाणानाम् ८।२।९७ वाक्यानां टे: प्लुतः। होतव्यं दीक्षि 35

अङ्ग। प्राचो मर्षे कूज अव्यक्तो

परमाणास्येकाम्रेडित संज्ञाविधानान्नृद हेतुद्वयोरभीष्यत इत्यतः द्विरुक्तसमुदाये भागद्वयोपलक्षणार्थमित्यर्थः=३

=अङ्गशब्दोत्रानुनये। अङ्ग देवदत्तेत्येकं वाक्यं एतच्च मिथ्या वदसीत्येतदपेक्षते=४

आकाङ्क्षतीत्याकाङ्क्षं तेन च पाख्यक् आकाङ्क्षेति ङन्तमित्यर्थः =५

कोटिद्वयस्य विलक्षणं विचार इति कथ्यते विचार्यमाणस्तत्त्वस्यानविषयीभूत उच्यते=१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणमिति शास्त्रस्य = ५

अभ्यासे चर्च इति शास्त्रस्य = २

तस्य चुत्वाभावो निगागमश्च । कनिक्रदज्जनुषम् । अक्रन्दीदित्य
र्थः । विमर्जेरभ्यासस्य जश्त्वाभावः रिगागमश्च । योमरिमृदोव
धीम् । ध्वरतेर्यङ् लुगन्तस्य शतरि अभ्यासस्य विगागमः धा
तोरीकारलोपश्च । दविध्वतोरश्मयः सूर्यस्य । द्युतेरभ्यासस्य
सम्प्रसारणाभावो ऽत्वं विगागमश्च । दविद्युतद्दीद्यच्छोशुचानः
नरतेः शतरि श्लौ अभ्यासस्य रिगागमः । सहोज्जीनरित्रतः । स
पेः शतरि श्लौ द्वितीयैकवचने रीगागमो ऽभ्यासस्य । वृजेः शत
रि श्लावभ्यासस्य रीक् । मृजेर्लिटि णलभ्यासस्य रुक् । धातो
श्रयुक् । गमेर्यङ् पूर्वस्य शतरि श्लावभ्यासस्य चुत्वाभावो नीगाग

ध्वरतेर्यङ् लुग
न्तस्य शतरि रूप
अभ्यस्ता ...
ति तिन् प्रतिषेध
:= ४

ऽधत्त्पीदिष्टेनत्यठितव्यम्=२

मन्त्र। वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णम्। संस्त्वेति निगमे ७।४।७४
स्तते र्लिटि परस्मैपदं ३ गाङ्गमोऽभ्यासस्य चात्वं निपात्यते। ७८
ष्टिः सस्तुवस्य विरमा। सुषुवशति भाषायाम्। वकुतं छन्दसि ७
।४।७८ अभ्यासस्य इकारः स्याच्छन्दसि। दूर्णान्विवष्टि। वशे
रेतद्रूपम्॥ इति सप्तमोऽध्यायः ७ ॥ प्रसमुपोदः पादपू
रणे ८।१।६ एषां द्वित्वं पादपूरणे। प्रप्रायमग्निः। संसमिद्युव
से। उपोप मे परामृश। किन्नोदुदु हर्षसे। छन्दसीरः ८।२।१५
इवर्णान्ताद्रेफान्ताच्च परस्य मतोर्मस्य वः स्यात्। हरिवते। हर्य्य
श्वाय। गीर्वान्। अनो नुट् ८।२।१६ अन्नन्तान्मतोर्नुट् स्यात्।

समाहारद्वन्द्वः समासान्तविधेरनित्यत्वाद्धुन्नछन्दसेऽनादिति न टच्=५

वॉरिति दीर्घः=२

हर्योर्विद्यतेयस्येति=२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

०अभ्या. क्वचन्त॥ ८॥ ३॥ ११=२

छंदसि परेऽपि व्यवहिताश्च ॥ क्वचिच्छंदसीत्यप्य ॥=२

छन्दसि। अभि त्वा यन्तो मघवन्। मा त्वा वृकाऽअघायवः। न छन्द सीति निषेधो न ईत्व मात्रस्य किन्तु दीर्घस्यापीति। अत्रेदमेवस्तु ज्ञापकम्। देवसुम्नयो यजुषि काठके ७।४।३८ अनयोः क्वचि त्प्रातस्वाद्यजुषि कठशाखायाम्। देवायन्तो यजमानाः। सुम्ना यन्तो हवामहे। इह यजुः शब्दो न मन्त्रमात्रपरः किन्तु वेदोप लक्षकः। तेन ऋग्यात्मकेऽपि मन्त्रे यजुर्वेदस्थे भवति। किन्त्व ऋग्वेदेऽपि भवति। स चेन्मन्त्रो यजुर्विक कठशाखायां दृष्टः। यजुषीति किम्। देवाञ्जिगाति सुम्नयुः बहुचानामप्यस्ति कठशाखा ततो भवति जसुदाहरणमिति हरदत्तः। कव्यध्व

०अन्यथा दीर्घस्यैव सिद्धत्वा दात्वव च नमनर्थकम्=२

काठक इति किम् यजुर्वेदे शाखायां त रेमाभूत्। अन्यत्र सु नेऽपरित्यक्ति=२

मन्त्रे दृष्टमिति भावः=२

नन्विदं प्रत्युदाहरणं गच्छ्यविकल्पं - यजुषि काठक इत्युभयस्यापि तत्राभावा दित्याशंक्याह बहूचानामिति=२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कश्चित् प्रध्वरस्य मनोरथामन्यस्य लोपः स्यात्क्यचि परे रुचि विषये =२ मगय्वादिगणे मध्वर्यु शब्दः पठ्यते तस्य त्यन्तं बोध्यम् =२ हीत्वेति हिंसार्थे दृष्टा भावे धर्माणस्थे नीत्वम्
जहातेरंगस्य विभाषा हि प्रादेशः स्यात् =२ काश्चित् हात्वेति पाठं तत्र धर्माणस्थो धुमास्थेति त्वाभावः =२

३८ दद्यतस्त्यस्य स्थितिलोपः ७।४।३८ सपूर्वे यानिविदाकव्यतायोः । ग्र। ध्वर्यु वा मधुपारसिम्। दमयन्तं दृतन्युम् । दधातेर्हिः । जहातेश्च क्ति । विभाषा छन्दसि ७।४।४४ हीत्वा शरीरम् । हित्वा वा । सुधि तवसुधितनेमधितधिष्वधिषीयच ७।४।४५ सुवसुनेमए तत्पूर्वस्य दधातेः क्ते प्रत्यये इत्वं निपात्यते । गर्भ माता सुधितं वं दनासु । वसुधितमग्नौ । नेमधितानवपोस्या । क्तिन्यपि दृ श्यते । उत स्थेनं वसुधितिं निरेके । धिष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र ह स्ते । धिष्वेति प्राप्ते । सुरेता रेतो धिषीय । आशीर्लिङ् । इटि ६ रोमः । धासीयेति प्राप्ते । अपो भि । मासश्छन्दसीति वक्तव्यम्

वसुधितमिति कर्मधारयः इति तत्र दत्त्वः वसूनां धातारं प्रज्ञापारमितार्थः इति वेद भाष्यम् =४
नेमेति सामि पर्यायो नेमशब्दः अत्र पूर्वं कर्मधारयः =४
धिषीयेति आशीर्लिङ् आत्मनेपदे उत्तमैकवचनम् रूपं दधातेरित्येव निपातनम् त्यतन्त्र दाह आशीर्लिङि इति =२
आमन्तयोरान्तयोर्वा लोपः दध स त्वं श्रोति मश्चभावः =२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

२अक्षस्येति २अन्येषामपीति पूर्वपदस्य दीर्घः =२

स्यावमस्थिना विकस्तम् । उत्ताना या हृदयं यद्विकस्तम् । निपा
तनं वक्तव्यापेदं सूत्रे वक्तुं वचनं विकस्ता इति नेनैकवचना
न्तोपि प्रयोगः साधुरेव । शासु शंसु शासु रम्य स्तूच्चरस्मा
वः । एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता । ग्राव ग्राम उत नशंसा । त्वष्टा
स्तापो मा । नरस्तेर्वर्ष्टुः वृत्रो मन्त्रचत्रद् ऊर्ध्वरानावागमो निपा
त्येते । नरूत्तारस्थानाम् । तरूत्तारम् । वरूत्तारम् । वरूत्ता
रम् । वरूत्रीभिः सुशरणो नो अस्तु । उत्तरजीवननिपातनं सू सूत्रेभ्य इति =२
पस्त्वार्थम् । वरूत्रघासि इति निपातितः तन्नोडीपो गतार्थ
त्वात् । उज्ज्वलादिभ्यः अन्यः शपइकारादेशो निपा

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

२९ त्यते।ज्वलदीप्तौ।ह्वृसंवरणे।टुवमुउद्गिरणे।भ्रमगत्यादिषु
दा ।इह अरेतीत्यस्मादनन्तरं त्तमितीत्यपि केचित्पठन्ति।तत्रत्व
मूवसहन इति धातुर्बोध्यः।भाषायामनुगतस्कव्यसनयो
तत्वचतिनविकसिताः विशसिता।शंसिता।शासिता।त
रीता।तरिता।वरीता।वरिता।उज्ज्वलति।ह्वरति पाठान्त
रे दमति।वमति।भ्रमति।वम्यानन्तरं न्यजगम्यववर्यैति
वेदे=३ निगमे ७।२।३४ विभ्राजन्मुसंयतश्रावम्य।येनानरित्व
मर्वाततन्य।जगम्भानेद हिरण्यमिन्दुः स समूात्वं ज्योतिषा
वितमो ववर्थ।भाषायां तु।वमित्वा।भ्रान्तेनिधाजग्रहिम।

एषां वेदे ऽभावो
निपात्यते द्यूनः को
दिसूत्रेणैऽभावे सि
द्धे निगमग्रहणं वेतिनि
यमार्थं निपातनं तदे
तत् भाषायामन्वि
ति = १ २९

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्य स्थाने तनप् आदेशः =१ श्रु श्रवणे श्रुवः शृ चेति श्नुप्रत्ययः अभावश्चापित्वेनाङित्वात् गुणः =१

प्रत्ययाङित्वात् श्नाभ्यस्तयोरित्याकार लोपाभावः =२

षुञ् अभिषवे स्वादिभ्यः श्नुः तस्य स्थस्य तनप् =१

४५। तैस्येत्येव। शृणोत ग्रावाणः। शृणुतेति प्राप्ते। तप्। सुनोतन। पचतन। ब्रह्म वाहसे। दधातन द्रविणं चित्रमस्मे। तनप्। मरुतस्तज्जुजुष्टन। जुषध्वमिति प्राप्ते। व्यत्ययेन परस्मैपदम्। थन। विश्वे देवासो मरुतो यतिष्ठन। यत्संख्याकाः स्थेत्यर्थः। यच्छब्दाच्छान्दसो ऽतिः। अत्र अस्य स्थस्य थनादेशः। इदन्तो मसि ७।१।४६ मसीत्यविभक्तिको निर्देशः। इकार उच्चारणार्थः। मस इत्ययमिकाररूपचरमावयवविशिष्टः स्यात्। मस इगागमः स्यादिति यावत्। नमो भरन्त एमसि। त्वमस्माकं तव स्मसि। इमः स्म इति प्राप्ते। क्वो

अत्र तशब्दोऽवयववचनः =४

इगागमो मसस्तस्येकारः अवयवः =१

स्मसीति अस्तेर्मसः श्नसोरल्लोपः =१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

२५ यक् ७।१।४० दिवं सुवर्लोगत्वाय। इष्ट्वीनमिति च ७।१।४८ क्त्वाप्रत्य
यजेः परस्येति शेषः=२ यस्य ईनम्। इष्ट्वीनं देवान्। इष्ट्वा इति प्राप्ते। स्नात्व्यादयश्च ७।१
।४९ आदिशब्दः प्रकारार्थः। आकारस्य ईकारो निपात्यते। स्नि
घुमास्थेतीत्वम्=४ त्वः स्नात्वी मलादिव। पीत्वी सोमस्य वावृधे। स्नात्वा पीत्वेति आगमः=५
जसेरिति विभूवी कार्यनिरोधेन निर्देशः=५ प्राप्ते। आज्जसेरसुक् ७।१।५० अवर्णान्तादङ्गादुत्तरस्य जसो असु
क् स्यात्। देवासः। ब्राह्मणासः। श्रीग्रामण्योश्छन्दसि ७।१।५६ सूतादिग्रामण्यश्छेत्रेतरयोगः=३
श्रीणामिति अश्यत्र आमीति न दीर्घविकल्पा न्नदी आमाभावे उप आमो नुट्। श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्। सूतग्रामणीना
म्। गोः पादान्ते ७।१।५७ विद्मा हि त्वा गोपतिं शूर गोनाम्। पा
दान्ते किम्। गवां शता पृक्षयामेषु। पादान्तेपि क्वचिन्न। छन्द २५
हरणामिदं पदेन हस्वनद्यापस्यामिने वहितद्भस्म=३
गोः इत्येतस्मादुत्तरस्यामो नुडागमः पादान्ते इत्यस्य पादान्ते=२

दृशोः अधमपु॰ बहुवचनस्थाने व्यत्यये
नोउत्तमपु॰ एकवचनमित्यत्स्सत्व्=३

ङ्हेर्लुक् ङेरत्वेमस्मादेशो सृष्ट तलोपः=२
तलोपस्यवैकल्पिकत्वात्=२

30

शीकेति हृत्वा बहुलं छंदसि ७।१।८ इत्यगमः स्यात्। लोपमस्या
मनेपदेष्विति भवेन्नलोपः। धेनवोदुदुहे। लोपाभावे दृश्रंदु
हृते। अहं मम। अन्तोभिसरोस। बहुलं छंदसि ७।१।१०।
अग्निदेवेभिः। नेतरछंदसि ७।१।२६ स्वमोरद्रा वार्त्रघ्न
मितरम्। छंदसि किम्? इतरत्काष्ठम्। समासे ऽनञ्पूर्वे क्त्वो
ल्यप्। क्त्वापिछंदसि। यजमानं परिधापयित्वा। सुपां सुलु
क्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः ७।१।३९ इत्युक्तः सप्तप
न्थाः। पन्थान इति प्राप्ते सुः। परमे व्योमन्। व्योमनीति प्राप्ते
ङेर्लुक्। धीती। मती। सुष्टुती। धीत्या मत्या सुष्टुत्येति प्राप्ते पूर्व
व्यत्ययो बहुलमित्येव सिद्धमिदम् अन्तंकं हितत्र स्वतिङ् धयं हेत्यादित सेवार्थं प्रपञ्चः=२

अप्रतिपृच्छ्यापि ल्यबपि समासे ऽसमासेऽच भवति अप्राप्ति विषये ल्यपः प्राप्तिर्वापि क्त्वादयो=४

सुपां स्थाने=४

प्रमाणान्तरेणान्तर्या सवर्णदीर्घत्वम्=२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पादेवेत्यादि यत्नव्य इ्यादम्
स्यात् = ३   आइतिअनेनादित्यत्रा कारोपिप्रश्लिष्यत इति दर्शितम् = २

31

२५ सवर्ण दीर्घः। यामुरण्यारण्योन मा। दिविस्पृशा अश्विना। योमुर
ण्यो दिविस्पृशो वित्यादिप्राप्ते ऽस्मात्। ननाधृ त्तराम्। ननमिति = शेषेलोपः = ३
प्राप्ते प्राप्त। यादे वविद्यतान्वा। नपुत्रमेवाजे वन्धवः। अस्मे
इन्द्राबृहस्पती। ५ यमिति प्राप्ते ऽस्मात्। यादेववि द्यतान्वा। ५ पु
त्रमान्सुअस्मयमिति प्राप्ते। शे। उरुया। धृष्णुया उरुणाधृ
ष्णुनेति प्राप्ते। या। नाभा पृथिव्याः। नाभाविति प्राप्ते। डा। नागव्र
नुष्यो व्यावयनात्। अनुष्ठानमनुष्ठा। व्यवस्थावदडः। आडे
या। साधुया। साध्विति प्राप्ते। याच्। वसंतायजेत। वसन्ते इति प्रा
प्ते। अनुष्ठोल्। इयाडियाजीकाराणामुपसंख्यानम्। उर्विया। दा

आदित्यत्रत इत्यत्रान नविभक्ताविति निषेधःन् = ३
डित्वादिलोपः = ४
अनुष्ठेति बाहुर्वृत्वाति सवंकयइति प्रकाम इदमध्वर्युत्रैषेपाठ तोतावश्री अनुष्ठा
अनुष्ठानेन गा एवनया गता पित्वा ७ अवयतात् भवान् विरासनं करोतु प्रयुक्ता तेत इत्यर्थः = ३   यादत्तसेयादेशः = २
अनुपूर्वातिष्ठतेरङ्स्या गापच इति किन्नरूर्वी परेतिसूत्रेव्यवस्थाया मिति निर्देशादङ्पि ऽलमाम्यापेक्षत्वापकाअपवृत्ता २५ तु = ३
इर्वे सवर्ण दीर्घ सोलुकि प्राप्ते = २
तोऽगादित्यनेन

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ॐ श्रीगणेशाय नमः छंदसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् ।१।२।६१
द्वयोरेकवचनं वा स्यात् पुनर्वसुर्नक्षत्रम् पुनर्वसू वा लो
के तु द्विवचनमेव विशाखयोश्च ।१।२।६२ प्राग्वत् विशा
खा नक्षत्रम् विशाखे षष्ठीयुक्तश्छंदसि वा ।१।४।९ षष्ठ्य
न्तेन युक्तः पतिशब्दश्छंदसि घिसंज्ञो वा स्यात् क्षेत्रस्य प
तिना वयम् इह वेति योगं विभज्य छन्दसीत्यनुवर्त्तते तेन
सर्वे विधयश्छंदसि विकल्प्यकाः बहुलं छंदसीत्यादि
रस्यैव प्रपंचः यच्चि भम् नभोऽङ्गिरोमनुषां वत्युपसं
ख्यानम् नभसा तुल्यं नभस्वत् भत्वाद्रुत्वाभावः अङ्गि

णो गता विव
दिवः पुनर्व
सू रत्यादी
=२

षष्ठीति कि
म् मया पत्या
जरदष्टिर्यथा
सः =४

तेन तुल्यमिति वे
त्तिः =१

ससजुषोरिति प्राप्तस्य तत्राहि
पदस्येत्यनुवर्त्तते =१

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA